

2. *Кричевский Г. Г.* Конфликт Бюлова с Партией Центра (1906–1909 гг.) / Г. Г. Кричевский // Вестник Московского университета. – 1972. – № 4. – С. 22-35.
3. *Погодин А. Л.* Краткий очерк истории славян / А. Л. Погодин. – М., 1915.
4. *Терешкович В.* Поляки под германским владычеством / В. Терешкович. – М., 1917.
5. *Alldeutsche Blätter.* – 1895. – № 40; 1899. – № 11; 1906. – № 29.
6. *Blanke R.* Prussian Poland in the German Empire (1871–1900) / R. Blanke. – New York, 1981.
7. *Czechowski A.* Opis ziem polskich zamieszkanych przez polakow / A. Czechowski. – Warszawa, 1904. – Т. I: Ziemie polskie w Prusach.
8. *Deutsche Geschichte: Von den Anfängen bis zur Wiedervereinigung/* Hrsg. von M. Vogt. – Stuttgart, 1991.
9. *Dziennik Poznanski*, 9 września 1895. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/59190?tab=1>. Доступ – 20.02.2011 г.
10. *Hemmo K.* Der weite Weg nach Europa: Die Deutschen und ihre slawischen Nachbarn / K. Hemmo. – Düsseldorf, 2004.
11. *Jezowa K.* Die Bevölkerungs- und Wirtschaftsverhältnisse im westlichen Polen / K. Jezowa. – Danzig, 1933.
12. *Korth R.* Die preussische Schulpolitik und die polnischen Schulstreiks / R. Korth. – Würzburg, 1963.
13. *Stenographische Berichte über die Verhandlungen des deutschen Reichstages.* [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.reichstagsprotokolle.de/Blatt_k9_bsb00002762_00518.html. Доступ – 20.02.2011 г.
14. *Zimmer O.* Nationalism in Europe, 1890–1940 / O. Zimmer. – New York, 2003.

УДК: 94(47+57):398.23(=161.2)

Радянська влада та росіяни в радянських політичних анекдотах на українську тематику

Єремєєва Катерина

Єремєєва Катерина. Радянська влада та росіяни в радянських політичних анекдотах на українську тематику. Стаття присвячена дослідженню двох найпопулярніших образів Інших в радянських політичних анекдотах на українську тематику – радянської влади та росіян. Існування образів розглядається крізь призму створення «таємних послань» у формі анекдотів до можновладців та сусіднього народу. За допомогою контент-аналізу та методів квантативної лінгвістики простежена

трансформація образів в часовому просторі, порівнюються їх особливості.

Ключові слова: радянські політичні анекдоти, українська тематика, образи, ідентичність, Інші, радянська влада, росіяни.

Еремеева Екатерина. Советская власть и русские в советских политических анекдотах на украинскую тематику. Стаття посвящена дослідженню двох самих популярних образів Других в радянських політичних анекдотах на українську тематику – радянської влади і росіян. Існування образів розглядається крізь призму створення «тайних послань» в формі анекдотів к властимущим і сусідньому народові. С допомогою контент-аналіза і методів квантативної лінгвістики прослідкована трансформація образів во часі в просторі, порівнюються їх особливості.

Ключевые слова: советские политические анекдоты, украинская тематика, образы, идентичность, Другие, советская власть, русские.

Yermeeva Katherine. The Soviet authority and the Russians in the Soviet political anecdotes on Ukrainian themes. The paper is devoted to research of the images of The Soviet authority and the Russians – two of the most popular images of the Others in the Soviet political anecdotes on Ukrainian themes. The existence of this images is examined through the prism of a creation of the «secret messages» in the form of anecdotes to the authorities and the Russians. The transformation of this images is traced during the Soviet period and their specification is compared using content analysis and quantitative methods of linguistics.

Key words: Soviet political anecdotes, Ukrainian themes, images, identity, Others, Soviet authority, Russians.

В радянському суспільстві помітним стало розповсюдження радянських політичних анекдотів. Значна частина радянських політичних анекдотів присвячена національній тематиці, в тому числі й українській. Під останньою ми розуміємо політичні анекдоти про Україну та українців, що були створені в радянський період.

Радянські політичні анекдоти доцільно розглядати крізь призму теорії повсякденного спротиву Дж. Скотта. Суть повсякденного спротиву відображає фраза «Підпорядковуюсь, але не корююсь». Форми такого спротиву – дрібний саботаж, удавання, приховані глузування над владою. Це так звані «таємні послання» підлеглих до представників влади [26, с. 35]. Саме так в цій статті ми розглядатимемо радянські політичні анекдоти. З огляду на це ми можемо сказати, що під час розповсюдження означених фольклорних текстів поруч з простим переповіданням анекдоту відбувався другий комунікативний акт, менш помітний. Під час нього розповідач анекдоту та його слухач ставали колективним

адресантом «таємного послання» до предмета висміювання – адресата. Відбувалось умовне, здебільшого несвідоме розігрування мовленнєвого спілкування [1, с. 232] між радянськими громадянами та владою, причому радянські громадяни цей процес здебільшого намагались приховати від можновладців через підсвідомий страх перед покаранням [22, с. 68]. Цей «діалог» й відобразився в радянських політичних анекдотах, більшість яких (майже 75 % за нашими підрахунками) будувалась на протистоянні персонажів, що повинні викликати співчуття, та тих, кого висміюють або називають винуватцем в незадовільних реаліях. Для інших анекдотів обов'язковою була присутність хоча б однієї зі сторін. Персонажів-адресатів ми можемо назвати Іншими в радянських політичних анекдотах. Інший – це не Я, інша особа [4, с. 231-232], той, з ким я здійснюю діалог [1, с. 230]; той, хто стоїть по інший бік від мене, моїх цінностей, іноді протистоїть мені. На думку багатьох дослідників, без діалогу з Іншим неможлива самоідентифікація, як на рівні індивіда, так і в національному масштабі [2, с. 20].

Відтворити соціальний, національний та ін. контексти розповсюдження політичного гумору доволі важко, адже адресатами «таємних послань» громадяни ставали як свідомо, так і просто насолоджуючись гумором без особливого підтримання ідеї фольклорного тексту [9; 11]. Проте в обох випадках задля отримання сміхового ефекту мало місце розуміння того, про що йде мова в анекдоті. Тому зафіксовані фольклорні тексти певною мірою відображають загальні уявлення про предмет висміювання, стереотипи, пов'язані із ним, відношення до нього, тощо.

Образи Інших в радянських політичних анекдотах на українську тематику ніколи не ставали предметом спеціального дослідження. Проте їм була присвячена частина праці О.Грицай та М.Ніколко [2]. В деяких інших дослідженнях національної ідентичності українського народу українські політичні анекдоти, в тому числі й радянського періоду, використовувались в якості ілюстрацій [18].

Кого ж розповсюджувачі радянських політичних анекдотів на українську тематику бачили у ролі Інших, як їх було зображено, в контексті яких проблематик, наскільки значимі були ці Інші? Для відповіді на ці запитання досліджувались анекдоти, ймовірно створені тими, хто ідентифікував себе як представника українського народу. Для визначення цих анекдотів використовувався наступний розподіл фольклорних текстів. Так, типовий анекдот, ймовірно створений українцями, це той, де представник українського народу – позитивний персонаж (досить часто терпить будь-які лиха) [5, с. 78; 2, с. 141], що носить етнонім «українець» (варіанти: «гуцул», «киянин» тощо) [5, с. 78; 2, с. 142], анекдот, взятий з джерела українського походження, переданий українською мовою, в ньому наявна антагоністична сторона у вигляді представника іншого народу, що носить зневажливий етнонім, характерний для вжитку українцями (напр.: «москаль», «лях», «кид»), та зображений негативно-кумедним [8; 9; 10].

За цими критеріями було відібрано 67 фольклорних текстів, що складають 83 % із зібраних автором на даний момент радянських політичних анекдотів на українську тематику. Анекдот зараховувався до цієї групи якщо в нього була присутня більшість ознак, при чому критерії «мова» та «джерело» не були вирішальними. Тексти були занесені до створеної нами в СУБД MS Access™ реляційної бази даних (БД) «Радянські політичні анекдоти», в яку на сьогоднішній день увійшло 2114 радянських політичних анекдотів з різних джерел (особового походження: мемуари та щоденники [6], що містять радянські політичні анекдоти, матеріали усної історії [8; 9; 10; 11], особисті колекції анекдотів [12]; збірники радянських анекдотів, виданих в радянський період [21] і після 1991 р. [19]). Використавши методи квантативної лінгвістики були визначені такі кількісні параметри, як сила дії персонажу (індикатор осмислення створювачами анекдоту значимості реального прототипу персонажа, обчислюється за допомогою побудови теоретико-графових моделей ідейної семантичної структури анекдоту (графів) [17, с. 3]., функціональна значимість персонажу (параметр, що вказує, наскільки вагомим є присутність персонажу для структури тексту) [20, с. 127-128], та активність персонажу як семантичного вузла (параметр, що вказує, яку увагу приділяли створювачі анекдоту вказаному персонажу в тексті) [15, с. 19].

Виходячи з сюжету й контексту кожного анекдоту, ймовірної історії його розповсюдження, яку можна прослідкувати за джерелами особового походження, були визначені персонажі-адресати, які й склали образи Інших.

Контент-аналіз БД показав, що найчастіше Іншими в означених фольклорних текстах виступали радянська влада та росіяни (рідше зустрічаються євреї, німці, тощо). Ця стаття й присвячена дослідженню, порівнянню цих двох образів найвагоміших Інших в радянських політичних анекдотах на українську тематику, з'ясуванню того, як себе позиціонував персонаж-адресант по відношенню до радянської влади та росіян, тощо.

Радянській владі присвячено 47 % анекдотів на українську тематику за участю Інших. Необхідно з'ясувати яким Іншим постає радянська влада та ті, хто із нею пов'язані, адже широке поняття Іншого, окрім просто відділеної від мене особи, включає й більш дрібні визначення. Інший може бути Чужим (не свій, сторонній, незнайомий, нерідний, іноземний, може бути ворожим або ні [2, с. 81]), Антиподом (знайома особистість, проте із протилежними мені якостями, смаками, поглядами, тощо, здебільшого не ворожий мені) і, нарешті, Антагоністом (супротивник, ворог, переслідувач чиесь думки, тощо, знайомий мені). Найчастіше радянська влада виступає як Антагоніст (48 % всіх персонажів). Вона дієва, вагома, сильна, виявляє реальну владу, пригнічує, заважає нормально жити. Її звинувачують в несприятливих реаліях, висловлюють

до неї свою недовіру. В третині випадків можновладці-антагоністи персоніфікуються в контексті колективізації, причому виключно як Й. Сталін. Це може вказувати на особливу персоніфікованість періоду правління Й. Сталіна. У випадку, коли адресант звинувачує в чомусь владу, своє ремствування він направляє передусім на її «обличчя». Для тих, хто ідентифікував себе як представника українського народу, цей генсек був дуже значимим Іншим. В образі Й. Сталіна також зустрічаються прикмети Чужого: немісцевого, чужорідного, іноді зайвого. Наприклад:

– Доброго ослика ми купили. Вчений та мудрий. Мати поставила молоко на лаву, а він вискочив на неї, встромив у миску передні ноги і носа, попив усе молоко, а тоді стоїть, облизується... Як би його назвати?

– Якщо він справді мудрий, то назви Йоськом. Ослик підходить по натурі до Йосипа Сталіна. Той теж мудрий лазити в чужі миски. На своєму віці весь час залазить в миску українську, то в білоруську, то ще в якусь іншу [19, с. 50].

Неперсоніфікована радянська влада-антагоніст ще у двох образах: збірний із директорів, голів колгоспів, владних партійців та образ, який можна назвати «невидима, але присутня радянська влада».

Місцевий можновладець-антагоніст – це знайомий Інший, проте він здебільшого носить негативне забарвлення, бо може звільнити, йому треба підкорятись, не дивлячись на його негативні риси. Проте ці Інші погані не тому, що вони не українці й протистоять українцям, а тому, що вони є поганими начальниками. Такі персонажі також є характерними для збірок анекдотів на українську тематику, що були випущені в радянський період на замовлення влади [21]. Типовим для радянських збірок, що зазначаються як збірки українського фольклору, є нівелювання цієї ж української проблематики в анекдотах, які можна віднести до політичних. В цих збірках представники радянської влади ніколи не виступають як антагоністи. Їх можна охарактеризувати як негативного Іншого. Це – п'яниці-голови колгоспів, начальники-дурні, тощо. Проте цікавим є те, що в радянських збірках із цим Іншим вступає в діалог цікавий адресант – гарна радянська влада (поряд із пасивним адресантом – простим народом). Гарна радянська влада (представники вищих органів та інстанцій), викриває погані вчинки місцевої влади, засуджує її. Тобто зображуються «перегини на місцях». Наприклад:

Одного разу районні керівники навідалися в колгосп, де головував рекомендований ними голова.

– Пилипе Петровичу, ми ж тебе посилали на зміцнення господарства, а ти що робиш? Колгосп малий, слабкий, ти ж його проп'єш! – картає п'яницю начальство.

– То дайте більший! – сказав той [21; с. 369].

Отже, створені образи адресантів та Інших в анекдотах радянських збірок демонструють мотивацію випуску цих книжок. Нерідко були випадки, коли радянська влада використовувала псевдофольклор в якості

засобу агітації, наприклад за часів Великої Вітчизняної війни [14]. В цьому був сенс: довіра до того, що нібито склав народ має бути більшою, ніж до державної пропаганди.

Образ «невидимої» влади складається з персонажів, яких не називають, проте вони є силою, носієм влади. Їх прями дії знаходяться поза межами місця, де розгортається сюжет анекдоту, проте вказується невидима присутність влади. Наприклад:

В часи колективізації в одному селі вперше проводили радіо. Коли провели, якийсь селянин зайшов у приміщення, обдивився радіоприймач з усіх боків і несміливо запитав: «І ото воно без дротів передає?» « Без дротів». «І всюди чути?» «Всюди». «І закордоном?» «І закордоном».

Тоді дядько швиденько підбіг до радіо й щосили прокричав: «Рятуйте! Грабують!» [21, с. 54].

«Невидима» влада зображена надзвичайно вагомим та сильним Іншим. Персонажі-адресанти не ведуть із нею в анекдотах діалог напряму: радянська влада в цьому образі є чимось вищим, недосяжним, проте дієвим. В деяких випадках цих персонажів в тексті позначають за допомогою займенника «вони», але частіше – лише за допомогою означення дій «невидимок», як в наведеному прикладі.

В 22 % анекдотів представники радянської влади представлені як Інші-чужі. В цьому випадку наголос ставився на тому, що представники радянської влади – неукраїнці, проте не ворожі. Найтиповіші Чужі-можновладці постають в контексті висвітлення в анекдотах проблеми відсутності «своєї» української еліти, яку замінили Чужі.

Як показало обчислення сили дії радянської влади (визначається, виходячи з того, на скільки об'єктів діє персонаж в тексті), для Інших-антагоністів характерні найвищі, відносно всіх персонажів-можновладців, позначки цього кількісного показника (див. додаток). Також вони мають більшу функціональну значимість та вищу активність, тобто їй приділяють в анекдотах найбільше уваги. Радянська влада як Антагоніст практично завжди має негативне забарвлення, в той самий час Чужі – більш нейтральне, а просто Інші – нейтральне. Проте постає цікавий факт: якщо радянська влада як Інші-антагоністи виступають суб'єктами у 75 % анекдотів, то Чужі – у 95 % анекдотів (просто Інші – у 43 %). Це пояснюється тим, що адресанти із антагоністом в анекдоті частіше вступають у конфлікт, ніж із Чужим, із яким майже немає безпосередньої взаємодії. Про це свідчать й результати вирахування сили дії персонажів-адресантів (найчастіше ідентифікуються як українці): в діалозі із владую-антагоністом адресанти мають більшу силу дії, почувують себе більш функціонально вагомими (див. додаток). Характерним є й забарвлення адресантів: в діалозі-боротьбі із владую-антагоністом та в діалозі із владую-чужим вони більш нещасні. Взаємодія адресантів із просто Іншим додає їм комічних ноток. Отже, чим негативнішим та ворожішим до адресанта зображався Інший, чим наявніший був конфлікт між ним та адресантом, тим більше цей Інший (в даному випадку – радянська влада)

показаний сильнішим, активнішим, вагомішим. Саме таким Іншим в більшості випадків постають можновладці в радянських політичних анекдотах на українську тематику.

Якщо прослідкувати існування образів радянської влади як Інших в часовому просторі, то можна помітити, що Антагоністи, просто Інші та Чужі зустрічаються паралельно, проте із різним співвідношенням. Так, у фольклорних текстах періоду революції 1917 р. та громадянської війни радянську владу зображали здебільшого Антагоністом, що вказує на те, що розповсюджувачі означених фольклорних текстів вбачали в більшовиках знайомих особистостей, але тих, із якими потрібно вступати у конфлікт. Приблизно до початку колективізації, радянська влада постає переважно в образах просто Інших та Чужих: конфлікт нівелюється, але з'являється більша відчуженість. З 1928 р. радянська влада знову постає переважно Антагоністом (майже в 60 % випадків). Взагалі в ці роки тема колективізації в українському фольклорі домінує. Це, по-перше, вказує переважно на сільську самоідентифікацію розповсюджувачів українських політичних анекдотів, по-друге, на сприйняття адресантами колективізації як негативного процесу, потенційно конфліктного. Така ситуація триває до початку Великої Вітчизняної війни, коли радянська влада починає однаково часто змальовуватись як Антагоніст, просто Інший та Чужий. Це вказує на те, що радянська влада переважно перестала сприйматись лише Антагоністом, проте, напевно, однозначної думки щодо неї серед розповсюджувачів анекдотів на українську тематику не спостерігалось. Це відображає певне нерозуміння самої ситуації, неможливість спрогнозувати її подальший розвиток. З 1950-х – початку 1960-х років та майже до кінця 1980-х спостерігається цікава тенденція: образ радянської влади як Чужого зникає. Можливо, за більш ніж 40 років радянська влада для більшості перестала бути незнайомим, зовсім чужорідним об'єктом.

Росіяни-персонажі складають 26 % серед всіх Інших. Частіше за все, на відміну від здебільшого антагоністичної радянської влади, вони постають як Чужі. В них інша мова, подекуди інша модель поведінки [2, с. 81]. Адресант-українець практично завжди зіштовхується із росіянином-чужим або не на своїй території, або Чужий сам приходить. Наголос робиться на тому, що Інший, передусім, – не українець. Дуже часто, як і у випадку із можновладцями-чужими, діалог із росіянами ведеться на відстані у формі обговорення українцями представника російського народу. Росіянин як Чужий називається зневажливими етнонімами, характерними для вжитку українцями (москаль, кацап). Подібну популярність образів росіян як Чужих можна інтерпретувати порізно. З одного боку, це вказує на самоідентифікацію українців через усвідомлення своєї іншості порівняно із сусіднім народом. Проте, вербалізація іншості (в тому числі і за допомогою фольклору) вказує на те, що чужорідність ще треба було до кінця усвідомити, щоб концепт

«росіяни є Іншими» став чимось буденним, чимось, що не потребує пояснень та зайвих слів.

Відмінність політичних анекдотів на національну тематику від просто етнічних анекдотів, як вже відзначалось, полягає в тому, що самоідентифікація адресанта в них відбувається не тільки в дзеркалі представника іншого народу [21, с. 12], а й шляхом діалогу із владними структурами. Саме тому в означених фольклорних текстах розповсюдженням явищем стало поєднання двох образів Інших: радянської влади та росіян. Найчастіше це відбувалось наступним чином: чуже, інколи вороже радянське називалось «москальським»; персонажа, що говорить російською, наділяли радянськими маркерами: росіянин в означених фольклорних текстах говорить радянськими мовленнєвими штампами, використовує радянські лозунги. Іноді, значимі для СРСР події (наприклад, політ Ю. Гагаріна в космос) називались «москальськими». Відбувалася пряма асоціація російського з радянським й навпаки. Наприклад:

Летить Змій Горинич над Карпатами та кричить:

– Все на субботник! Все на субботник!

Виходить гуцул з колиби, дивиться на небо:

От, холера! Знову москалів об'ївся! [3]

Цей анекдот часів Перебудови був розповсюджений й в іншому варіанті:

Летит Змей Горыныч и кричит:

– Гласность! Демократия! Перестройка!

Наблюдающая за ним с земли Баба-Яга:

– Вот идиот, опять депутатов нажрался! [24]

Подібне явище «спадковості», коли в анекдоті замінюються персонажі без зміни семантичної структури, також говорить про складання образу російського народу, як титульного в СРСР.

У 13 % випадках в образі росіянина присутнє чітке поєднання рис Чужого та Антагоніста: інша мова, прийшов з інших земель, називається в анекдотах москалем та до всього цього – ворожий, чинить гвалт, переслідує. В довершення до всього завжди присутня асоціація російського з радянським. Подібні образи зустрічаються в анекдотах на українську тематику, де місцем дії є Західна Україна, а час дії – Велика Вітчизняна війна, точніше – її кінець. Наприклад:

Кінець 1940-х років. Карпати. Криниця, біля криниці починається ліс. З криниці чоловік витягує відро і збирається попити води. З лісу виходить інший чоловік: – Чоловіче, не пий!!! Москалі криницю отруїли. – Чево ти гаваріш? – Та пий, кажу, повільніше. Вода холодна – застудишся [3].

У, приблизно, третині випадків образ росіянина можна назвати антагоністичним адресанту, проте це незвичайний антагоніст. З одного боку, це, начебто знайома адресанту особа. Не вказані маркери «чужості» росіянина (інша мова, поведінка, місце проживання). Адресант відчуває ворожість, навіть ненависть до цього Іншого, подекуди бажає йому

смерті, подекуди заподіює її. Одним словом, це знайома, протиставлена адресанту особа, яку він має якісь причини ненавидіти. Проте, ці причини в рамках тексту анекдоту не вказуються. Росіянин в цьому випадку поводить себе пасивно й виступає лишень об'єктом ненависті, а не суб'єктом, що своїми діями спричиняє негативну зворотню реакцію. Навпаки, адресанта можна назвати Антагоністом росіянина. Подібне, достатньо розповсюджене явище, може бути пояснене кількома факторами. По-перше, такі образи Інших розповсюджувачі могли доповнювати, доробляти в своїй уяві, приєднуючи до розповіді анекдоту свої власні причини негативно відноситись до Іншого. Ці причини мались на увазі та не вербалізувались. По-друге, в контексті теорії зверхності та приниження [13; с. 43-146], розповсюджувач передовсім подібного анекдоту міг дати вихід своєї агресії, відчутти зверхність та перевагу над Іншим, в ролі якого в анекдоті виступає представник народу-сусіда, не виявляючи при цьому реальних агресивних дій по відношенню до нього. Як свідчать матеріали усної історії, подібні анекдоти розповсюджували як ті, хто більше себе асоціював із адресантом, та і ті, хто бачив себе у ролі Іншого, або не підтримував ідеї анекдоту взагалі, а просто розповідав анекдот, бо він був гострим та смішним [8; 9; 10].

Обчислення сили дії, функціональної значимості та активності персонажа-росіянина також демонструють незвичайність цього «антагоністичного» образу: сила дії росіянина-антагоніста найменша серед всіх персонажів-росіян як Інших (див. додаток). Українець навпаки: у взаємодії із росіянином-антагоністом виявляє себе сильнішим, ніж із росіянином Чужим чи Чужим-антагоністом (див. додаток) Росіянину як Чужому та Чужому-антагоністу властива більша функціональна значимість, ніж просто Антагоністу, та більша активність. У випадку із Іншими-росіянами вагомішим Іншим виступає Чужий-антагоніст: він найсильніший та найактивніший, у 79 % випадків виступає як суб'єкт (Чужий – у 45 % випадків, Антагоніст – майже ніколи) та переважно має негативне забарвлення, робиться акцент на його інерідності. Із ним адресант-українець поводить себе менш активно, має меншу силу й функціональну значимість, ніж в діалозі із росіянином-чужим та росіянином-антагоністом. Взагалі двосторонній конфлікт відображується при поєднанні фольклорних масивів із образами росіянина як Чужого-антагоніста та «Антагоніста».

Якщо прослідкувати існування образів росіян як Інших в часовому просторі, то можна зробити висновок, що на відміну від образів радянської влади, які існували практично завжди одночасно, образи росіян до 1960-х років заміщують одне одного, що вказує на домінування серед розповсюджувачів фольклору конкретних стереотипів щодо росіян. В період революції 1917 р. та громадянської війни образи Чужого та Антагоніста зустрічаються приблизно однаково часто. Після цього, анекдоти із образами росіян як Інших стають малопопулярними: їх цілком заміщують образи радянської влади як Іншого. Отже, в цей період

самоідентифікація адресантів (зображені частіше селянами) відбувалася переважно шляхом діалогу із владою, що вказує на домінування політичної та класової ідентичності над національною серед розповсюджувачів радянських політичних анекдотів на українську тематику («ми селяни, пригнічені владою», а не «ми українці, пригнічені владою», чи «ми не росіяни»). Подекуди з'являється образ Чужого-антагоніста із чіткими маркерами радянського. В період Великої Вітчизняної війни в анекдотах на українську тематику образ росіянина зустрічається лише в двох іпостасях: або як співадресант із українцем проти німців, або як чіткий Чужий-антагоніст (із тими ж радянськими маркерами), іноді, як співадресат із німцем (місцем дії зазначається Західна Україна). Починаючи із 1960-х років, як вже було сказано, образи росіян починають існувати одночасно, причому чим більше до 1991 р., тим більше цих персонажів супроводжують маркери чужорідності. Подібна трансформація образу росіян в анекдотах на українську тематику ілюструє зростання ролі національної ідентичності адресантів, адже все більш актуальною в фольклорних текстах стала теза «ми не росіяни». З кінця 1940-х років національна ідентичність адресантів подекуди була тісно пов'язана із домінуючою політичною. На це вказують ті ж самі маркери радянського, якими наділялись персонажі-«москалі» (згадаймо приклад із Змієм Гориничем).

Таким чином, найвагомим, найсильнішим, найактивнішим, найворожішим та найбільш помітним Іншим розповсюджувачами радянських політичних анекдотів на українську тематику уявлялась радянська влада. Частіше за все цей образ можна охарактеризувати як антагоністичний адресантові. Проте, із цим Антагоністом адресант-українець також зображений значущим, сильним, бо вступає в анекдоті із Іншим у діалог-конфлікт. Менш вагомим та сильним Іншим виступає образ росіян, який здебільшого можна охарактеризувати як образ Чужого. Якщо маркери чужорідності в образі радянської влади приблизно 1970-х рр. поступово зникають, то в образах росіян, як Інших, навпаки – з'являються все частіше. Розповсюдженням явищем стало поєднання образів радянської влади та росіян. В цьому випадку – це образ сильного Чужого-антагоніста, що називається росіянином (москалем), проте зображений із використанням маркерів «радянського».

Література

1. *Бахтин М.* Проблема речевых жанров / М. Бахтин // Бахтин М. Собр. соч. – М., 1996. – Т. 5: Работы 1940-1960 гг.
2. *Грицай Е.* Украина: национальная идентичность в зеркале Другого / Е. Грицай. – Вильнюс, 2009.
3. *Гуртом форум.* [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://www.hurtom.com/forum/lofiversion/index.php?t23.htm>. Доступ. – 12.09.2010 г.
4. *Гуссерль Э.* Картезианские размышления / Э. Гуссерль. – СПб., 2001.

5. *Еремеева Е.* «Украинец» и «сохоло»: герой и антигерой в советских политических анекдотах / Е. Еремеева // Конструирова «советское»? Политическое сознание, повседневные практики, новые идентичности: материалы научной конференции студентов и аспирантов (14-15.09.2011, Санкт-Петербург). – СПб., 2011.
6. *Єфремов С.* Щоденники, 1923–1929 / С. Єфремов. – К., 1997.
7. *История СССР в анекдотах* / Худ. Ред. И. Захарович. – Минск, 1991.
8. *Інтерв'ю з* Джекбс Любов Петрівною // Особистий архів автора. – Ан. 039;
9. *Інтерв'ю з* Мартем'яновичем Олексієм Павловичем // Особистий архів автора. – Ан. 012;
10. *Інтерв'ю з* Полупан Наталею Петрівною // Особистий архів автора. – Ан. 033;
11. *Інтерв'ю з* Садовниковою Вікторією Федорівною // Особистий архів автора. – Ан. 001;
12. *Личная коллекция анекдотов Н. П. Полупан [Рукопись]*
13. *Мартин Р.* Психология юмора / Р. Мартин / Пер. с англ. под ред. Л. В. Куликова. – СПб, 2009.
14. *Мельниченко М.* Феномен фронтowego анекдота: народное творчество или инструмент агитации / М. Мельниченко // Российская история. – М., 2009. – № 6.
15. *Милов Л., Иванова Т., Бородкин Л. и др.* От Нестора до Фонвизина. Новые методы определения авторства / Л. Милов, Т. Иванова, Л. Бородкин. – Магадан, 2006 г.
16. *Мід Дж. Г.* Дух, самотність і суспільство з точки зору соціального біхевіориста / Г. Дж. Мід. – К., 2000.
17. *Москин Н.* Рететико-графовые модели структуры фольклорных текстов, алгоритмы поиска закономерностей и их программная реализация / Н. Москин. Автореф. дисс. ... канд техн. наук / Н. Москин. – Петрозаводск, 2006.
18. *Наконечний Є.* Украдене ім'я: Чому русини стали українцями / Є. Наконечний. – Львів, 2001.
19. *Семенко Ю.* Народне слово. Збірник сучасного українського фольклору / Ю. Семенко. – Львів, 1992.
20. *Скороходько Э.* Семантические сети и автоматическая обработка текста / Э. Скороходько. – К., 1983.
21. *Українські народні анекдоти, жарти, дотепи* / Упоряди. – Павло Кальченко. – К., 1967.
22. *Фирсов Б.* Разномыслие в СССР. 1940–1960-е годы: История, теория и практика / Б. Фирсов. – СПб, 2008.
23. *Флоренский П.* Столп и утверждение истины: В 3-х т. / П. Флоренский. – Т. 1– М., 1991.
24. *Хазанов Г.* Сборник анекдотов под ред. Г. Б. Хазанова [Электронный ресурс] / Г. Хазанов. – Режим доступа: <http://lib.rin.ru/doc/i/3988p11.html>. Доступ 15.07.2011.
25. *Шишко (Єремєєва) К.* Образ Л. І. Брежнева в радянських політичних анекдотах / К. Шишко (Єремєєва) // Актуальні проблеми світової та вітчизняної історії. – Харків, 2009. – Вип. 12.
26. *Scott J.* Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance / J. Scott. – Yale University Press, 1985.

Додатки

Результати обчислення сили дії, функціональної значимості та активності персонажів радянських політичних анекдотів на українську тематику

Вид Іншого	Персонажі		Кількісні показники Інших				Кількісні показники адресантів, що взаємодіють із цими Іншими			
			Сила дії	Функціональна значимість	Активність	Як часто виступає суб'єктом (%)	Сила дії	Функціональна значимість	Активність	Як часто виступає суб'єктом (%)
Антагоністи	Радянська влада	Вища (Сталін, Молотов, Брежнев та ін.)	0,22	0,62	0,3	72	0,4	0,54	0,2	50
		Місцева (Голови колгоспів, директори, рядові партійці та ін.)								
	"Невидима"									
Росіяни			0,02	0,16	0,3	5	0,5	0,27	0,5	5
Чужі	Радянська влада	Вища (Сталін, Ленін, Хрущов та ін.)	0,14	0,2	0,3	95	0,2	0,35	0,4	50
		Місцева (Голови колгоспів, директори, рядові партійці та ін.)								
	Росіяни									
Просто Інші	Радянська влада	Вища (Шелест та ін.)	0,09	0,1	0,3	43	0,3	0,17	0,4	75
		Місцева (Голови колгоспів, директори, рядові партійці та ін.)								
Чужий-антагоніст	Росіяни		0,15	0,24	0,6	79	0,3	0,24	0,4	83